

بیت‌المقدس

تاریخ زنگیان در موصل و شام

دکتر محمد سهیل طقّوش

www.ketab.ir

ترجمة

دکتر سید احمد رضا خضری

استاد دانشگاه تهران

دکتر علی همّت خلیلی

تهران، ۱۴۰۲

پژوهشکده تاریخ اسلام

تاریخ زنگیان در موصل و شام

تألیف: دکتر محمد سهیل طقوش

ترجمه: دکتر سید احمد رضا خضری، دکتر علی همت خلیلی

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

ویراستار: ملیحه سرخی کوهی خیلی

چاپ اول: ۱۴۰۲

شمارگان: ۷۰۰

چاپ و صحافی: تقویم

ردیف انتشار: ۱۱۰

۲۴۰,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۸-۸۲-۱

کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، خیابان شهید عباسپور، خیابان رستگاران، شهرز شرقی، شماره ۹

تلفن: ۸۸۶۷۶۸۶۱-۳ - ۸۸۶۷۶۸۶۰ - ۳

web: www.pte.ac.ir

سرناسه:	طقوش، محمد سهیل
عنوان قراردادی:	تاریخ الزنکین فی الموصل و بلاد الشام ۵۲۱-۵۳۰/۱۱۲۷-۱۲۳۳ م. فارسی
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ زنگیان در موصل و شام / محمد سهیل طقوش؛ مترجمان سید احمد رضا خضری، علی همت خلیلی.
مشخصات نشر:	تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، انتشارات، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری:	۴۹۲ ص: نقشه.
شابک:	978 - 600 - 7398 - 82 - 1
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۴۷۳-۴۷۹؛ همچنین به صورت زیر نویس.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	زنگیان
موضوع:	Zanj (African People)
موضوع:	عراق -- تاریخ -- ۵۲۱-۵۳۰ ق.
موضوع:	Iraq -- History -- 1127-1232
موضوع:	سوریه -- تاریخ -- ۵۲۱-۵۳۰ ق.
موضوع:	Syria -- History -- 1127-1232
شناسه افزوده:	خضری، سید احمد رضا، ۱۳۴۵، مترجم
شناسه افزوده:	خلیلی، علی همت، ۱۳۴۲، مترجم
شناسه افزوده:	پژوهشکده تاریخ اسلام، انتشارات
رده بندی کنگره:	DSY6
رده بندی دیویی:	۹۵۶
شماره کتابشناسی ملی:	۹۴۲۷۷۰۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	فیبا

فهرست مطالب

۱۹		مقدمه مترجمان
۲۳		مقدمه مؤلف

بخش اول: دولت زنگی در موصیل (۵۲۱-۶۳۰ ق/۱۱۲۷-۱۲۳۳ م)

باب اول: دولت موصیل اندکی پیش از فرمانروایی زنگیان

۳۵		فصل اول: وضع سیاسی در خاور نزدیک اندکی پیش از تأسیس دولت زنگی
۳۵		پیش درآمد
۳۵		خلافت عباسی
۳۹		سلجوقیان
۳۹		ریشه سلجوقیان: تأسیس دولت آنها در خراسان
۴۰		گسترش سلجوقیان در خاور نزدیک
۴۱		درگیری‌های درونی سلجوقیان و افول قدرت آنها
۴۲		ارتق‌ها
۴۲		اصل ارتق‌ها
۴۴		دولت غبیدیان (فاطمیان)
۴۶		صلیبی‌ها
۴۶		جنبش صلیبی
۴۸		جنگ صلیبی اول
۵۰		نتایج جنگ صلیبی اول
۵۰		سقوط نبقیه
۵۱		تأسیس امیرنشین رها

۲۱۷	محاصره بغداد
۲۱۸	روزگار سیف‌الدین غازی دوم (۵۶۵-۵۷۶ق/ ۱۱۷۰-۱۱۸۰م)
۲۱۸	ادامه اختلاف‌ها با خلافت عباسی
۲۱۹	روزگار عزالدین مسعود اول (۵۷۶-۵۸۹ق/ ۱۱۸۰-۱۱۹۳م)
۲۲۰	روزگار نورالدین ارسلان‌شاه اول (۵۸۹-۶۰۷ق/ ۱۱۹۳-۱۲۱۱م)
۲۲۱	پایان روزگار دولت موصل
۲۲۳	فصل نهم: روابط زنگیان با ایوبیان و ارتقی‌ها (روابط زنگی-ایوبی)
۲۲۳	روزگار سیف‌الدین غازی دوم (۵۶۵-۵۷۶ق/ ۱۱۷۰-۱۱۸۰م)
۲۲۳	ایوبیان؛ ریشه و برآمدن آنها
۲۲۵	موضع سیف‌الدین غازی دوم در برابر توسعه‌طلبی‌های صلاح‌الدین ایوبی
۲۲۵	نبرد قرون حماة
۲۳۰	نبرد تل السلطان
۲۳۲	روزگار عزالدین مسعود اول (۵۷۶-۵۸۹ق/ ۱۱۸۰-۱۱۹۳م)
۲۳۲	درگذشت سیف‌الدین غازی دوم و به حکومت رسیدن عزالدین مسعود اول در موصل
۲۳۴	اوضاع سیاسی در حلب پس از مرگ الملک الصالح اسماعیل
۲۳۵	تحويل حلب به عمادالدین زنگی دوم
۲۳۷	درگیری میان عزالدین مسعود اول و صلاح‌الدین ایوبی
۲۳۷	پیش‌درآمد
۲۳۹	محاصره نخست موصل
۲۴۱	تکمیل تصرف اقلیم جزیره
۲۴۱	تصرف سنجار
۲۴۲	تصرف آمد
۲۴۳	تصرف حلب
۲۴۴	محاصره دوم موصل
۲۴۹	پایان درگیری میان عزالدین مسعود اول و صلاح‌الدین ایوبی
۲۵۰	همکاری زنگی-ایوبی در جهاد بر ضد صلیبیان
۲۵۱	محاصره جزیره ابن‌عمر توسط عزالدین مسعود اول
۲۵۲	کوشش‌های عزالدین مسعود اول برای بازیابی نفوذ از دست رفته‌اش پس از مرگ صلاح‌الدین ایوبی
۲۵۳	روزگار نورالدین ارسلان‌شاه اول (۵۸۹-۶۰۷ق/ ۱۱۹۳-۱۲۱۱م)
۲۵۳	لشکرکشی به نصیبین
۲۵۴	برخورد با (ملک) عادل ایوبی در ماردین

۲۵۶	اتحاد چهار گانه بر ضد الملک العادل
۲۵۷	همکاری با عادل در محاصره ماردین
۲۵۷	از سرگیری درگیری با عادل
۲۶۱	روابط زنگی-ایوبی تا پایان روزگار این دولت
۲۶۹	روابط زنگی-ارتقی

بخش دوم: دولت زنگی در سرزمین شام (حلب- دمشق) (۵۴۱-۵۷۷ق/ ۱۱۴۶-۱۱۸۱م)

باب چهارم: دولت زنگی در روزگار نورالدین محمود و پسرش الملک الصالح اسماعیل

۲۷۷	فصل دهم: ظهور نورالدین محمود
۲۷۷	نتایج فوری مرگ عمادالدین زنگی
۲۷۷	تجزیه دولت زنگی
۲۷۸	سیاست کلی نورالدین محمود
۲۷۸	شورش مردم رها
۲۸۱	همکاری میان نورالدین محمود و حکمرانان دمشق
۲۸۱	پیش درآمد
۲۸۳	لشکرکشی به حوران
۲۸۶	نورالدین محمود و جنگ صلیبی دوم
۲۸۷	لشکرکشی نورالدین محمود به امیرنشین أنطاکیه
۲۸۷	نبرد یغری
۲۸۷	نبرد إنب
۲۸۹	پیامد نبرد إنب

فصل یازدهم: محقق شدن یکپارچگی سرزمین‌های اسلامی شام

۲۹۳	نخستین مداخله نورالدین محمود در امور دمشق
۲۹۳	اوضاع دمشق پس از مرگ اُتُر
۲۹۵	استوار کردن پایه‌های اتحاد میان دمشق و بیت المقدس
۲۹۵	کوشش نخست نورالدین محمود برای تصرف دمشق
۲۹۸	فرستادگان فاطمی نزد نورالدین محمود
۲۹۹	نورالدین محمود و پاک‌سازی امیرنشین صلیبی رها
۲۹۹	مداخله ارتقی‌ها
۳۰۰	مداخله سلجوقیان روم

۴۴۳	پرهیزگاری نورالدین
۴۴۴	گزینش درست دوئتمردان
۴۴۶	دادگستری نورالدین محمود
۴۴۶	تأمین خدمات اجتماعی
۴۴۹	فصل هفدهم: دولت زنگی در سرزمین شام در پایان روزگار خود
۴۴۹	اوضاع سیاسی پس از درگذشت نورالدین محمود
۴۵۳	واکنش صلیبی
۴۵۳	آرمان‌های سیاسی صلاح‌الدین پس از مرگ نورالدین محمود
۴۵۷	دشواری‌هایی که صلاح‌الدین پیش از پیشروی به سوی شام، با آنها روبه‌رو بود
۴۵۷	حمله صلیبیان به اسکندریه
۴۵۸	شورش کُزالدوله
۴۵۸	صلاح‌الدین در سرزمین شام
۴۵۸	تصرف دمشق
۴۶۲	محاصره حلب توسط صلاح‌الدین
۴۶۴	درگذشت الملك الصالح اسماعیل
۴۶۵	نتیجه‌گیری
۴۶۹	پیوست‌ها
۴۷۳	منابع و مأخذ
۴۸۱	نمایه

مقدمه مترجمان

بنیادگذار سلسله اتابکان زنکی «قسیم الدوله آق سُنقر» از ترکان غُز بود که همراه با سلجوقیان از آسیای مرکزی به ایران و عراق آمد و در جنگ‌ها و کشورگشایی‌ها آنان را یاری کرد. آق سُنقر از غلامان ملکشاه سلجوقی بود و از دوران کودکی با او بزرگ شد. وقتی ملکشاه به سلطنت رسید، او را از فرماندهان سرشناس و دوستان صمیمی خود قرار داد و به او نیکی کرد و جایگاهش را بالا برد و در کارهای مهم بدو اعتماد و وی را محرم اسرار خود کرد؛ تا جایی که امرا و سربازان به او رشک بردند. حتی نظام الملک با وجود چیرگی و تحکمی که بر ملکشاه داشت، از قسیم الدوله بیمناک بود؛ به همین دلیل ملکشاه را بر آن داشت تا او را به حکومت حلب و توابع آن بگمارد و بدین ترتیب، او را از خدمت سلطان دور کرد.

همزمان با دست یافتن آق سُنقر بر حکومت حلب، مرحله جدیدی از فرمانروایی مستقیم سلجوقیان در این شهر آغاز شد و دوران حاکمیت قبایل عربی در آن دیار به پایان رسید و از میدان سیاست در بلاد شام کنار گذاشته شدند. از این رو، آق سُنقر نخستین فرمانروای سلجوقی در حلب به شمار می‌آید. حکومت او تقریباً هشت سال دوام یافت که مرحله مهمی از تاریخ این امیرنشین و آن منطقه بود؛ زیرا دگرگونی‌های بنیادینی در همه جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن شهر پدید آورد. وی بر اوضاع شهر به خوبی تسلط یافت، راهزنان و مفسدان را از میان برداشت و امنیت و آرامش را در آنجا برقرار کرد. از این رو، بازرگانان روی بدان شهر نهادند و موجب آبادانی آن شدند.

آق سُنقر تدابیر اصلاحگرانه خود را به حلب منحصر نکرد و بر همین اساس، به کارگزارانش در شهرها و مناطق اطراف نوشت که سیاست او را در پیش گیرند و بر اصلاح

همچنین به تفصیل کوشش‌های نورالدین محمود در یکپارچه‌سازی مسلمانان و جهاد بر ضد صلیبیان و سایر اقدامات او و روابطش با حکومت‌های هم‌عصرش از جمله سلجوقیان، رومیان، ارامنه، خلفای عباسی و فاطمی بیان را کرده است.

مترجمان در انجام این کار به شماری از همکاران ارجمند و دوستان فرهیخته مدیون‌اند. هرچند نام بردن از یکایک آنها ناممکن است، اما لازم می‌دانند زحمات و کوشش‌های دوست ارجمند جناب آقای دکتر ستار آینه‌پور را که زحمت بازخوانی و ویرایش این کتاب را برعهده داشتند، ارج نهند و از تلاش‌های بی‌دریغ مسئولان پژوهشکده تاریخ اسلام، به‌ویژه حجة الإسلام والمسلمین جناب آقای سید هادی خامنه‌ای و اعضای محترم گروه رجال و خاندان‌های اسلامی و همچنین جناب آقای خلیل قویدل مدیر محترم انتشارات پژوهشکده و خانم‌ها محترم وکیلی سحر و آرزو غیاثوند که زمینه چاپ و انتشار این اثر را فراهم ساخته‌اند، صمیمانه قدردانی کنند.

سید احمد رضا خضری

علی همت خلیلی

بهار ۱۴۰۰